

REPORTS DE LA RECERCA A CATALUNYA
Les ciències socials: antropologia,
ciència política, comunicació i sociologia

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

REPORTS DE LA RECERCA A CATALUNYA
Les ciències socials: antropologia,
ciència política, comunicació i sociologia

Report redactat per Salvador Giner
amb la col·laboració de Lluís Calvo, Isidre Molas,
Miquel de Moragas i Sebastià Sarasa

BARCELONA, 1997

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP:

Giner, Salvador

Reports de la recerca a Catalunya. Les ciències socials

ISBN: 84-7283-383-6

I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol 1. Ciències socials
— Investigació — Catalunya — Informes

3:001.891(467.1)

Aquest treball ha comptat amb el suport de la
Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT)
de la Generalitat de Catalunya

© 1997, Institut d'Estudis Catalans

Editat per l'Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: gener de 1998
Tiratge: 2.000 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL
Còrsega, 255, 4t 2a. 08036 Barcelona

Imprès a Altés, SL
Carrer del Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

ISBN: 84-7283-383-6
Dipòsit Legal: B. 1522-1998

L'Institut d'Estudis Catalans, en compliment de les funcions derivades de la condició d'institució que té per objectiu l'alta investigació científica, que li donen els seus Estatuts, duu a terme diverses activitats en els àmbits d'assessorament, coordinació, promoció, realització i difusió de la recerca. Els poders públics tenen la responsabilitat última en el procés de planificació de la recerca, però la natura d'aquesta activitat i els coneixements especialitzats que implica, fan essencial l'existència d'un alt assessorament que tingui independència de criteri i autoritat científica en cadascun dels àmbits on la recerca es realitza.

L'Institut d'Estudis Catalans, per la seva tradició, estructura i composició, pot contribuir a exercir aquesta funció. De fet, el Decret 195/1991, del 16 de setembre, de la Generalitat de Catalunya, relatiu a la coordinació de la recerca i a la reorganització de la CIRIT, ha donat un primer pas en aquesta direcció en reconèixer a l'IEC un paper d'assessorament regular d'aquest organisme, i les directrius bàsiques del Pla de Recerca de Catalunya 1993-1996 van preveure ja la incorporació de membres de l'IEC en la Comissió d'Assessorament i Seguiment del Pla. D'altra banda, l'IEC té una llarga tradició en l'emissió d'informes i dictàmens i en l'elaboració d'estudis prospectius.

En aquest context, a la tardor de 1995 el Consell Permanent de l'Institut acordà endegar el projecte d'elaboració d'un estudi sobre l'estat de la recerca a Catalunya, en relació amb la comunitat científica internacional, a base d'una sèrie d'informes periòdics sobre cada una de les àrees en què es pot dividir l'activitat científica. El projecte, denominat *Reports de la recerca a Catalunya*, s'inicià el desembre de 1995, i els treballs es van dividir en vint-i-tres àrees temàtiques fonamentades en els àmbits i subàmbits de la CIRIT, amb la previsió d'elaborar vuit informes temàtics anuals. Cada informe ha de proporcionar informació global sobre l'estat de la recerca a Catalunya en l'àrea corresponent, i ha d'aportar reflexions sobre els objectius generals de la recerca, l'evolució, les tendències, la situació actual i una anàlisi prospectiva. Ha d'incloure també dades globals de finançament i d'índexs de productivitat del sistema de recerca català.

L'elaboració de l'informe és confiada a una persona de prestigi que actua de director i que rep l'ajuda d'un grup de col·laboradors experts en l'àrea. Per assolir la necessària coordinació i aconseguir una certa homogeneïtzació en informes d'àmbits temàtics allunyats, actua una comissió formada pel vicepresident i el secretari científic de l'Institut i per tots els directors.

Durant l'any 1996 s'han elaborat els informes en les àrees següents: física, geologia, biologia cel·lular, molecular i bioquímica, medicina, sociologia, ciències polítiques, antropologia i comunicació, economia, enginyeries de la informació i de la comunicació, i lingüística. Finalitzat el primer cicle de tres anys l'any 1998, es preveu una publicació conjunta dels vint-i-tres informes temàtics, que pot recollir aportacions complementàries.

Els *Reports de la recerca a Catalunya* s'elaboren amb el suport i la col·laboració de la CIRIT. S'ha comptat també amb la col·laboració de les universitats catalanes, de la Secretaria d'Estat i Investigació del Ministeri d'Educació i Cultura i de la Direcció General d'Investigació i Desenvolupament de la Comissió Interministerial de Ciència i Tecnologia, les quals han subministrat algunes de les dades utilitzades en l'elaboració dels informes. Agraïm a totes aquestes institucions la seva col·laboració.

1. Introducció

Les ciències socials a Catalunya —tret de la història i l'economia política— han estat conreades amb un cert retard històric. Tanmateix, totes les que s'examinaran en aquest Report tenen precedents importants a casa nostra. Ens concentrarem en l'estat d'aquestes disciplines i en els desenvolupaments i les estratègies desitjables per a l'esdevenidor immediat. Sovint haurem de fer esment, encara que sigui breu o indirecte, de les circumstàncies acadèmiques i institucionals en què es troben aquestes disciplines, així com dels recursos humans, acadèmics i econòmics esmerçats fins ara en algunes ciències socials. Les que hem triat aquí són l'antropologia cultural i social, la comunicació, la ciència política i la sociologia. L'aspecte docent, tan cabdal per a disciplines «noves» com són aquestes, no podrà ser sempre ignorat ni considerat del tot secundari en el present Report. Cal afegir-hi un advertiment: els pocs noms d'autors i recercadors que apareixen al llarg d'aquest Report són sempre a tall d'exemple; aquest document no és, ni de bon tros, un catàleg dels estudiosos integrants de la comunitat de científics socials catalans: és, abans que res, una presentació de tendències, consecucions i mancances, i també vol fer algunes recomanacions per a la política científica de l'esdevenidor immediat.

Sempre cal tenir present, tot llegint el que segueix, que gairebé sense excepcions les quatre grans àrees de recerca analitzades són d'introducció molt recent a Catalunya, amb un endarreriment considerable pel que fa a la resta d'Europa. L'existència d'alguns precedents aïllats no canvia substancialment aquesta constatació. Dos exemples: la sociologia fou introduïda a Catalunya i a tot Espanya a les darreries del segle XIX per Manuel Sales i Ferré, fill d'Ulldecona, però la seva esplèndida tasca no va tenir continuïtat a casa nostra; d'altra banda, els estudis «protoantropològics» dels folkloristes i dels etnòlegs catalans són a l'origen de la nostra antropologia actual, però no sempre foren institucionalitzats als centres, als museus i als laboratoris convencionals. En contrast amb la història, la jurisprudència i, fins i tot, l'economia, cal remarcar, doncs, que les ciències socials presentades en aquest treball són d'implantació recent a Catalunya.

2. Antropologia social i cultural

2.1. Introducció

D'ençà de la implantació de la primera càtedra d'antropologia cultural a la Universitat de Barcelona el 1972, aquesta disciplina ha experimentat una forta ampliació en recursos humans i materials, una diversificació creixent i, des del punt de vista metodològic, un abandonament progressiu de la perspectiva holística. Hi ha contribuït, d'una banda, el desenvolupament acadèmic de la disciplina i el seu conreu als instituts de recerca i, de l'altra, l'interès de la societat civil per la cultura tradicional i també l'actuació de les institucions públiques —locals, comarcals, provincials i autonòmiques— en el camp etnològic i antropològic. La major part de la tasca al llarg dels darrers anys ha estat centrada, en general, en l'estudi dels vessants ètnics i del canvi social.

Les opinions dels antropòlegs consultats per a l'elaboració d'aquest Report estan dividides pel que fa a la qüestió de l'ensenyament de l'antropologia. Per alguns, la situació ha millorat en contrast amb el decenni precedent. Per d'altres, és difícil de fer una avaluació ajustada: els nous plans d'estudi, la greu situació de les infraestructures per a la recerca antropològica i etnològica i les escasses sortides professionals, configuren un present i un futur incerts per a la disciplina.

A més a més, no hi ha consens general sobre la viabilitat d'uns estudis realitzats a partir del segon cicle. Caldria tornar a l'antic model segons el qual l'antropologia era matèria d'estudi ja al primer cicle universitari. D'altres pensen que la inserció de l'antropologia al segon cicle és prou positiva, tot i que cal introduir-hi polítiques de recerca —i docents— que siguin coherents amb les necessitats actuals de la disciplina. En tot cas, els plans d'estudi vigents tenen mancances importants, sobretot metodològiques i tècniques. Els plans no s'ajusten sempre a les realitats socials, fet que mereixeria un debat rigorós a casa nostra. A més, els responsables dels museus etnològics a Catalunya consideren que caldria obrir els estudis a nous àmbits de coneixement que incloguessin la museística i la conservació científica de materials i arxius etnològics i antropològics.

Caldria, en antropologia, evitar una certa dispersió de programes i fomentar la *unitat d'acció* dels diversos sectors implicats en l'ensenyament i la recerca. Aquesta unitat d'acció hauria de reorientar els estudis, ja que una gran part dels estudiants prové d'altres diplomatures (com ara la infermeria o el treball social) alienes al capteniment antropològic i al contingut de la disciplina. La reorientació hauria d'incloure també una racionalització dels estudis de postgrau. Alguns professionals opinen que aquests estudis no s'haurien de dur a terme sense un coneixement previ de la disciplina, amb què evitariem certes dispersions, alhora que s'introduiria més serietat en l'estudi. D'altres opinen, però, que els estudis de postgrau afavoreixen en tot cas una millor aplicabilitat de la disciplina.

Hi ha consens general sobre la gairebé absoluta manca d'infraestructures per a la recerca antropològica al país i la precària situació professional d'una part important del professorat d'antropologia. Això perjudica considerablement la marxa de la recerca a casa nostra. En aquestes circumstàncies no sorprèn que els nous plans d'estudi no hagin assolit els resultats mínims desitjats. Manquen llibres, espais de recerca i material de suport. Els dèficits requereixen actuacions urgents si es vol que l'antropologia prosperi mínimament a Catalunya. Són decisions que, a més, podrien ajudar que la disciplina se centrés més en la recerca i menys exclusivament en la docència universitària.

2.2. Les línies de recerca

Ateses les circumstàncies, sembla que les línies de recerca haurien de ser les següents:

a) En general encara cal elevar el nivell teòric i purament formal de la disciplina. Es percep poc rigor conceptual en alguns terrenys i de vegades en certs estudis. Cal, doncs, estimular més la recerca de base i lligar-la a altres aspectes com la coordinació amb arxius i fons bibliogràfics o documentals encara poc explotats.

b) Caldria fomentar l'aplicabilitat dels coneixements antropològics. El terme *aplicat* varia força segons els autors, però. En tot cas hi ha un bon consens pel que fa a la necessitat d'estimular àrees susceptibles d'aplicació, com ara l'educació, l'habitatge, el turisme i l'empresa, sovint al marge d'allò que s'entén com a *antropologia aplicada*. A hores d'ara s'estan perfilant *aplicacions antropològiques* fora dels canals tradicionals. De tota manera, les línies de recerca continuen força condicionades per la dinàmica dels tercers cicles, així com pel finançament poc generós que s'aconsegueix per dur a terme projectes de recerca.

c) Els gran temes que s'apunten com a camins de recerca antropològica en el futur proper es concentren en els camps que mostrem a continuació per ordre alfabètic. Ens permetem, però, d'esmentar alhora els que creiem que haurien de ser prioritaris per als responsables de la política científica de Catalunya. També indicarem aspectes que podrien estimular la recerca antropològica i etnològica:

— *Alimentació*. Els aliments i la gastronomia formen un camp de recerca (prou clàssic en etnologia) que pot obtenir un ressó prou favorable en la societat civil i en les indústries hotelera i alimentària, així com en la del turisme, sectors que podrien ajudar a finançar la recerca.

— *Antropologia del desenvolupament*. S'estendria a la cooperació internacional, i podria fer-se en col·laboració amb associacions cíviques altruistes que treballen en el tercer món (ONG). Permetria d'incloure-hi àrees d'especial interès a causa de la seva incidència migratòria a Catalunya, com ara el Magreb, el Senegal i Gàmbia.

— *Antropologia de les societats avançades*. Calen estudis dels efectes etnoculturals del procés de mundialització, de la relocalització d'identitats col·lectives, dels contactes interculturals i dels canvis culturals arreu i a casa nostra.

— *Antropologia urbana*. Cal desenvolupar la recerca etnològica de la immigració, les tribus urbanes, les cultures juvenils i les noves subcultures comarcals o urbanes.

— *Etnografia i antropologia empresarials i de les organitzacions*. És interessant perquè els estudis d'empresa i de centres de ciència es poden tractar des del punt de vista etnogràfic.

— *Identitats socioculturals a Catalunya i identitats emergents*. Es tractaria d'estudis antropològics de l'etnonacionalisme que complementarien i ampliarien els estudis semblants fets per la sociologia i la ciència política.

— *Estudi antropològic del lleure* (actiu i passiu), del turisme i de l'esport.

— *Patrimoni i museologia*. La vasta herència cultural catalana demana que es consolidi plenament la transició que s'ha fet des dels estudis costumistes tradicionals (molts d'ells força importants) als antropològics actuals. La museologia i la seva projecció pública (a més de científica) s'han de basar en la consolidació d'una àrea sens dubte prioritària.

— *La salut pública, el benestar social i l'ajut mutu a la societat civil*. Aquestes àrees necessiten anàlisis antropològiques, que poden augmentar l'eficàcia de les actuacions.

— *La teoria, la metodologia i la cura dels fons documentals* —com hem assenyalat més amunt— necessiten encara una atenció especial a Catalunya. Cal millorar l'ensenyament de la història de l'antropologia, la metodologia, les tècniques de treball i l'arxivística.

Hem de potenciar, doncs, els valors implícits de l'antropologia com a ciència i reforçar la seva identitat disciplinària tot col·laborant amb les disciplines afins (sociologia, història, ciència política, economia). Això s'ha d'aconseguir replantejant la llicenciatura, racionalitzant l'ensenyament i fomentant la unitat d'acció. La col·laboració en la solució de problemes socials és important (com es pot veure per la llista de línies de recerca) però aquesta només pot consolidar-se sempre que abans es millori la situació acadèmica i de recerca tot just assenyalada.

Les autoritats en política científica farien bé de potenciar l'eficiència competitiva entre els diversos departaments i instituts i establir polítiques de recerca que afavoreixin els grups de qualitat existents. Algun professional consultat recomana la creació d'un centre cultural per mitjà del qual la disciplina pugui projectar-se cap a l'entorn social. Recomanem que aquesta tasca sigui assumida pel Museu d'Etnologia de Catalunya.

Caldrien també tasques complementàries, com ara: cursos d'estiu i taules rodones a comarques; la presència dels antropòlegs a cursos no universitaris; el finançament de grups incipients i modestos de recerca; l'aprofitament del l'inventari del patrimoni etnològic de Catalunya ampliant-lo a nous àmbits —com ara les minories—, i l'optimització dels recursos públics existents, en especial els del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i de les consultes que es poden fer als científics socials, sociolingüistes i altres professionals membres de l'Institut d'Estudis Catalans.

3. Ciència política

3.1. Introducció

La ciència política a Catalunya comença a desenvolupar-se com a recerca al final dels anys seixanta i al començament dels setanta. Sorgeix sobretot a les facultats de dret, és a dir, no aflora ni a les d'història, ni a les de filosofia, ni a les d'economia. Només de manera tènue té connexions amb la sociologia, que es desenvolupa quasi simultàniament al país. Totes les altres disciplines socials s'institucionalitzen abans, tret potser de l'antropologia social. Els primers estudis es van fer sobre partits polítics, eleccions i institucions del passat a Catalunya, amb un cert pes inicial del pensament polític indígena.

Primer, a la Universitat Autònoma de Barcelona, durant els anys setanta, es creà el primer grup compacte de recercadors, que aconseguí generar una titulació pròpia. A la Universitat Pompeu Fabra i a la Universitat de Barcelona es crearen posteriorment titulacions de quatre anys. En el darrer decenni s'han establert i s'han estès els estudis de ciència política, tributaris per a l'accés a la condició de funcionari estable com a professor. Això ha comportat l'estabilització dels especialistes i ha afavorit alhora la realització de projectes de recerca destinats a enfortir el currículum de la carrera docent. Els intents inicials de projectes col·lectius —estudis de partits i institucions del anys trenta, estudis electorals, etc.— han desaparegut com a estudis voluntaristes dels anys seixanta i avui reben ajuts públics per a la recerca.

L'establiment de l'ordre democràtic ha generat una realitat política menys opaca, que permet de ser estudiada. Ha tingut lloc el trencament amb el dret, amb què hi havia hagut vinculacions els anys setanta. L'atracció per la democràcia ha afavorit l'abandonament dels estudis històrics i dels teòrics sense que s'hagin establert, malauradament potser, connexions amb l'economia i la sociologia. Els noms dels departaments universitaris indiquen que són unitats comunes o compartides de recerca (per exemple, ciències polítiques i socials a la UPF, o bé dret constitucional i ciència política a la UB), però això només és aparent.

3.2. La recerca en ciència política

Ha tingut lloc en els camps següents, amb distribució irregular:

a) *Teoria política i història de les idees polítiques*. De fet són dos camps diferents. S'han fet estudis sobre espanyolisme i catalanisme, sobre la història del comunisme, la democràcia en general i també sobre filosofia política contemporània.

b) *Sistema polític espanyol*. És el terreny en què hi ha hagut més contribucions, sovint relacionades amb tasques de sociologia política:

— *Partits polítics i sistemes de partits*. Durant els anys setanta es feren notables treballs sobre partits dels anys trenta. Ara els estudien els historiadors. A partir dels anys vuitanta l'atenció s'ha desplaçat vers l'actualitat, incloent-hi estudis sobre Convergència Democràtica, el Partit dels Socialistes de Catalunya i l'electorat català.

— *Estudis electorals*. Heus ací un altre gran camp de la ciència política catalana. L'equip de Sociologia Electoral de la Universitat Autònoma ha publicat a la Fundació Jaume Bofill un important conjunt d'estudis electorals. L'equip fou pioner en la matèria a Espanya i assolí un estil

d'anàlisi propi, amb nombroses publicacions. Un dels temes estudiats més viu ha estat el *vot dual*, i també el de l'abstenció electoral. Les eleccions locals han rebut també força atenció.

— *Elits governamentals*. S'han fet estudis sobre alts càrrecs, formació d'elits locals, estudis sobre batlles, etc.

— *Institucions polítiques*. Els estudis institucionals s'han decantat cap a dues vies: d'una banda, els parlaments, especialment les Corts Generals, i de l'altra, la descentralització política i les autonomies —anualment es publiquen informes sobre les autonomies i l'*Informe de Derecho Público*, des del 1992. També hi ha un treball col·lectiu sobre els parlaments de les comunitats autònomes, i s'han publicat estudis sobre les institucions de la Generalitat durant els anys trenta.

— *L'Administració pública* ha anat substituint els estudis sobre institucions polítiques, sobretot en el camp de les polítiques públiques, que atreuen cada cop més l'atenció dels acadèmics i experts. És un àrea en franca expansió. El vessant d'estudi i de seguiment de les polítiques socials també atrau l'interès dels sociòlegs.

— *Els grups d'interès* (de vegades en el marc dels estudis de corporativisme, també analitzats per la sociologia) són motiu d'estudi en algun cas com a expressions del pensament dretà.

— *Els estudis de política internacional* són considerats aquí externs a la ciència política, potser sense gaire justificació. Tanmateix, la Fundació CIDOB és un centre impulsor de docència i recerca (amb la publicació d'un anuari) que reflecteix una visió menys limitada del dret internacional.

— *L'enfocament de la tria racional* en les decisions polítiques (*rational choice theory*) ha inspirat ja un nombre considerable de treballs de ciència política, alguns duts a terme per l'Institut d'Estudis Socials Avançats (IESA-CSIC).

— *La política comparada* ha començat a obrir-se camí, amb treballs com ara els elaborats sobre la governabilitat de les societats modernes (1990) o un projecte col·lectiu sobre l'Amèrica Central.

3.3. El finançament de la recerca

Un dels canvis més importants dels darrers temps, ultra els nous temes explorats, és el finançament de la recerca, que ha permès l'elaboració d'estudis col·lectius i ha afavorit, també, la creació d'equips, tot i que els recercadors no tenen cap compensació econòmica. A més, s'ha equilibrat un xic l'individualisme i la dispersió generada per les condicions de la professió. De tota manera segueix sense satisfer-se la necessitat de crear investigadors professionals (avui tots han de compartir la recerca amb la docència) i estímuls adients per a iniciar recerques sobre temes no explorats, o sobre aquells poc investigats. No hi ha grups de recerca internuniversitaris i els estímuls i les condicions existents no sembla que puguin facilitar-ne una solució, ara per ara.

L'Institut de Ciències Polítiques i Socials (adscrit a la Universitat Autònoma) és l'únic que actua només en el camp de la ciència política. Publica des de 1990 els *Working Papers*, organitza anualment un *workshop* sobre un tema (que publica a la col·lecció de llibres Barcelona) i edita des de 1989 un sondeig d'opinió realitzat a Catalunya. L'Institut d'Estudis Socials Avançats (CSIC) publica alguns treballs de ciència política i de sociologia (*Documents de Treball*, amb la UPF), i ha organitzat seminaris internacionals sobre governabilitat i política social. La Fundació Jaume Bofill i el CIDOB completen el panorama institucional fora dels departaments universitaris.

3.4. Els objectius de la ciència política

Els objectius de la ciència política del futur immediat a Catalunya s'haurien de basar en els criteris següents:

- a) Formació, tot just esmentada, d'investigadors professionals no necessàriament pertanyents al cos docent.
- b) Enfortiment dels instituts existents i creació o desenvolupament de laboratoris d'estudis polítics, electorals, de partits i de processos democràtics.
- c) Impuls a la internacionalització de la recerca, sobretot a través de la política comparada.
- d) Desenvolupament de les àrees noves o relativament noves (tria racional, governabilitat).
- e) Reviscolament de camps d'estudi tradicionals que mereixen una nova atenció, com ara les anàlisis del discurs (anomenats abans *anàlisis d'ideologia*).

4. Comunicació

4.1. Els estudis de comunicació

Els estudis de comunicació al nostre país estan marcats, com arreu, per la nova centralitat que han assolit els fenòmens de la comunicació mediàtica dins la modernitat. S'hi produeix una forta convergència entre els nous mitjans de comunicació de massa (*mass media*), l'ordre polític, les telecomunicacions, la identitat cultural, el desenvolupament tecnològic i la recerca i desenvolupament (R+D). En aquest marc, les ciències de la comunicació a Catalunya es batien en tres fronts estratègics:

- a) Han d'omplir els buits existents en les ciències socials aplicades a la comunicació.
- b) Han d'interpretar el propi sistema de comunicacions i els seus efectes damunt sectors clau per a la nostra identitat (llengua, cultura, participació política, nacionalisme).
- c) Han de fer front a nous i desconeguts problemes de prospectiva del sistema de comunicacions.

A Catalunya, constatem les circumstàncies següents:

a) Hi ha una gran «massa crítica» de recercadors, amb uns resultats, però, de poca transcendència. El nombre d'estudiosos no és pas petit. La massa crítica assolida s'ha anat engrandint els darrers quinze anys a causa del creixement de les institucions acadèmiques dedicades a la comunicació. Hi ha tres facultats de comunicació (UPF, UAB i la nova Universitat Ramon Llull) amb 4.000 estudiants i prop de 400 professors.

b) Per contrast, la participació dels recercadors en els grans programes de recerca (CIRIT, DGICYT, UE) o en les publicacions internacionals és encara limitada, o fins i tot excepcional. Els projectes finançats per la DGICYT a Catalunya són escadussers. Cal esmentar el realitzat sobre el discurs dels mitjans de comunicació sobre immigració, el de sistemes audiovisuals, el de tematització de telenotícies i el de polítiques de comunicació a Europa.

c) Avui podem disposar de fonts documentals molt completes, com ara:

— El banc de dades COMCAT, elaborat pel Centre d'Investigació de la Comunicació (CEDIC), de la Generalitat. Aquesta font aplega prop de 8.000 referències hemerobiogràfiques, amb 90 institucions a Catalunya i més de 400 recercadors dedicats a l'estudi de fenòmens comunicatius i culturals.

— L'obra d'equip *Un segle de recerca sobre comunicació a Catalunya*, que és menys quantitativa però més valorativa. Estudia críticament les àrees temàtiques i les metodologies més tractades, incloent-hi les polítiques editorials en l'especialitat.

4.2. Elstemes preferents de la recerca en comunicació

A Catalunya, a partir de la base de dades COMCAT, els temes preferents de la recerca en comunicació són els següents:

a) *La historiografia*. És la que desperta més interès: dels 418 recercadors, 111 diuen que segueixen aquesta disciplina en els seus estudis de comunicació. La segueixen la sociologia (99 sobre 418), la periodística (76), la semiòtica (66), la ciència política (35) i l'economia (32), i un grup més reduït s'adscriu a les disciplines jurídiques.

Sorpren l'absència d'estudis d'algunes ciències socials que tenen importància en la interpretació de formes de comunicació, com ara l'antropologia o la psicologia social. Una dada prou sig-

nificativa és que el 25 % dels recercadors censats són alhora periodistes. La xifra pot semblar elevada però és reduïda respecte al que era habitual als anys seixanta i setanta. La professionalització de la recerca en comunicació és encara excepcional, i va unida a les possibilitats més aviat doctes del marc acadèmic.

b) El notable interès per la *història* pot ser degut a l'interès per recuperar la història de la premsa i dels periodistes en el marc de la interpretació de la cultura pròpia. Hi ha dues línies de treball: la *periodística* i la història de la comunicació com a cultura, eixida del grup de Bellaterra. La tendència s'ha enriquit per l'interès per la història del cinema català (vegeu la revista *Cinematògraf* de la Societat Catalana de Comunicació), i també pels estudis de ràdio i televisió que inclouen l'època franquista i la transició a la democràcia.

c) La *periodística*, amb una notable influència entre els recercadors espanyols, s'inspira probablement en el concepte alemany de *publicística*, i és hereva dels antics estudis de redacció periodística així com de les anàlisis històriques a l'entorn de la producció. S'emparella amb la pragmàtica i la semiòtica.

d) La *publicitat* i les *relacions públiques* han estat objecte de nombroses obres divulgatives. Tanmateix es dedica poca atenció a la comunicació empresarial o comunicativa.

e) La *ràdio* i la *televisió* han generat importants recursos per a l'estudi d'audiències, sobretot arran de l'aparició de les televisions privades. Per raons de mercat, s'hi aglutina la majoria dels recursos de recerca. S'han pogut desenvolupar altres estudis sobre formes de televisió a la universitat. Hi ha un equip que participa en el programa europeu EUROMONITOR, a la UAB, per a l'anàlisi comparativa de televisions europees.

f) En canvi, minva el nombre d'estudis de la *teoria de la comunicació*, que segueix la tendència d'Europa, lligada a la crisi de les grans teories sociològiques. L'activitat de recerca teòrica és avui excepcional, fet que condueix a un empirisme d'enfocament *ad hoc* poc refinat.

g) La *semiòtica* i l'*anàlisi de contingut* pateixen una recessió semblant, després de la importància que van aconseguir als anys seixanta i setanta, i l'anàlisi ideològica tradicional, també. La feina semiòtica ha estat absorbida per altres disciplines. L'anàlisi del discurs, sense singularitat epistemològica, ha ocupat el lloc dels enfocaments anteriors. Nogensmenys, aquests continuen tenint força interès científic.

h) Les *polítiques de comunicació* han atret força interès a Catalunya. L'informe MacBride (1984) coincideix amb el moment del llançament de la recerca en comunicació a Catalunya i la recuperació recent de la seva autonomia: aparició de les televisions autònoma i local, la llei del cable, les televisions privades, etc. Un bon nombre de recercadors s'hi han dedicat. Un d'ells dirigeix el grup europeu de recerca EURORTV, que ha publicat *Decentralization in the Global Era*, dedicat a les televisions de les regions i dels petits països d'Europa.

i) Els *estudis jurídics i polítics* catalans han estat capdavanters en l'estudi de la comunicació política, i també s'han dut a terme treballs sobre opinió pública o ètica de la comunicació. Hi ha pocs juristes dedicats a la comunicació, però són força productius. Han estudiat el dret de les noves tecnologies i les telecomunicacions, la regulació i la desregulació de les telecomunicacions i el dret de la comunicació, entre altres àmbits.

4.3. Nous riscos: autosuficiència i aïllament

La velocitat i la potència de l'expansió acadèmica comporta alguns riscos. La recerca acadèmica produeix servituds i desviacions. Els plans d'estudi i la burocràcia imposen temes, calenda-

ris, dependències epistemològiques i lògiques endògenes alienes a respostes intel·ligents i obertes a l'entorn.

Hi ha el perill de la defensa acrítica de la «singularitat» científica o acadèmica de la comunicació. Aquesta actitud és una mala consellera per al desenvolupament de la pluridisciplinarietat necessària. No hi haurà maduresa sense cooperació i acceptació de les veus de les altres ciències socials sobre el fenomen comunicatiu en el món modern. Cal no confondre la importància econòmica o social de la comunicació amb la idea que hi ha un mètode d'estudi autònom, la «comunicologia».

4.4. Problemes i propostes

Un dels reptes que haurà d'afrontar la recerca de la comunicació serà la de saber interpretar la natura i l'abast de la nova societat de la informació. Hem de passar de l'estudi dels mitjans de comunicació de massa (*mass media*) als de la societat de la informació. Fins ara la recerca n'ha interpretat els temes de forma polièdrica, i n'ha afavorit visions més reductives que no pas globalitzadores. Interactivitat, desenvolupament dels multimèdia, ampliació de distàncies (cable, satèl·lit), multiplicació de canals, peatges i «pagar per veure» (*pay per view*) són nous conceptes de la nova transformació. Caldrà retornar a la teoria social per interpretar-ne l'esdevenidor i les conseqüències.

No podem, doncs, limitar-nos a parlar dels mitjans (ràdio, televisió, cinema) com abans. Hi ha noves xarxes, sistemes multimèdia, navegació per Internet, etc., que demanen una atenció diferent. La llarga etapa del *mass communication research* s'ha acabat.

La *tensió globalitat-localisme* planteja problemes universals que afecten tota la comunitat internacional de recercadors. La recerca de comunicació a Catalunya té, doncs, una oportunitat específica: ha de ser present al debat mundial des de la perspectiva d'una comunitat cultural petita i vigorosa, amb llengua pròpia.

La pluridisciplinarietat no sorgirà solament dels plantejaments epistemològics sinó també de les sinergies que s'observen a la societat: per tant, caldrà integrar estudis culturals i d'antropologia i sociologia de la cultura amb els de comunicació. I els de telecomunicacions amb els de comunicació política i social.

Cal fomentar els aspectes internacionals de la recerca que es faci a Catalunya. Caldrà superar l'actual limitació dels estudis de comunicació fets a Catalunya respecte de les influències internacionals. La nostra recerca en comunicació no solament s'ha d'obrir més als temes d'interès transnacional sinó que ha de saber mirar la mateixa societat en termes que interessin arreu del món. Això implica, d'una banda, una política científica d'ajuts i estímuls al desenvolupament d'aquest enfocament; i de l'altra, revisar críticament els nostres temes d'estudi, trencar rutines acadèmiques i evitar que els joves recercadors s'orientin cap als «temes de sempre». Finalment, una recerca útil per a la política de comunicació per al nostre país serà aquella que tingui també projecció internacional.

5. Sociologia

5.1. Introducció

La sociologia, com les altres disciplines i camps de recerca analitzats, ha patit una forta manca d'institucionalització a Catalunya, fins fa poc, compensada molt parcialment per la capacitat dels sociòlegs catalans de fer l'aprenentatge a l'estranger o dur-hi a terme, en alguns casos, la tasca docent i de recerca. Avui hi ha dues llicenciatures (UAB i UB) a les universitats catalanes, així com àrees d'estudi sociològic a la UPF i a la Universitat de Girona; no cal oblidar tampoc les diverses escoles de treball social o de relacions laborals que hi dediquen atenció. Uns quants instituts sociològics o amb un fort component sociològic també han prosperat: el CIREM, l'Institut d'Estudis Socials Avançats (CSIC), el CREA (al Departament de Sociologia de la UB), el CIDOB, la Fundació Jaume Bofill, el Gabinet d'Estudis Socials, així com un plegat de centres privats d'estudis i sondejos d'opinió. La xarxa institucional, doncs, no és gaire minsa, tot i que els recursos són veritablement força limitats en el sector públic.

La base de publicacions periòdiques se centra en les revistes científiques, com ara la revista sociològica *Papers* (UB), *Perspectiva Social* i la jove *Revista Catalana de Sociologia*. Cal tenir en compte la forta presència catalana a la direcció de la capdavantera *Revista Internacional de Sociologia* (IESA-CSIC) i a l'*European Journal of Social Theory*. També cal esmentar la tasca de la Societat Catalana de Sociologia, vinculada a la Federació Espanyola, i de l'Associació Internacional de Sociologia, que promou regularment importants congressos nacionals catalans de sociologia. La participació en revistes internacionals importants i publicacions de llibres a l'estranger dels sociòlegs catalans no és pas negligible, tot i que es podria considerar encara massa reduïda. D'altra banda, la participació en projectes internacionals de sociòlegs individuals o equips catalans no és tampoc menor que la d'altres comunitats semblants a la nostra: en tot cas va en augment gradualment.

5.2. Els camps de recerca en sociologia a Catalunya

Al marge de l'activitat docent, es pot identificar, sense ordre de precedència pel que fa a la qualitat, els camps de recerca següents en sociologia:

a) *Sociologia urbana*. La forta transformació de les ciutats catalanes per donar cabuda als corrents migratoris interns o a la immigració estimulà el desenvolupament de la sociologia urbana. Aquest fet continuava una tradició de científics socials catalans que, molt abans, ja s'havien interessat per l'ordenació del territori, la geografia social i les condicions de vida de les classes treballadores. La important *Enquesta metropolitana* (Institut d'Estudis Metropolitans) fou una fita en aquest corrent, amb la participació de diversos estudiosos. A hores d'ara, l'atenció del professorat de tres universitats barcelonines i recercadors d'instituts s'ha decantat en alguns casos a analitzar formes de vida quotidiana i necessitats de la població segons criteris de segregació territorial. El finançament prové de les administracions locals i autonòmica, interessades a trobar criteris racionals de gestió pública, dels quals són un bon exemple els efectuats pel grup EARHA, de Barcelona.

Els estudis cada cop més nombrosos dels efectes de la *política d'habitatge* són part també de

l'àrea de política social (i de la desigualtat social), però poden ser entesos alhora com un aspecte de la sociologia urbana.

b) *La política social*. Per aquesta mateixa raó s'han desenvolupat, més recentment, estudis de política social sovint basats, val a dir-ho, en marcs teòrics ben elaborats sobre les transformacions de l'anomenat estat de benestar i la societat civil. Aquest camp de recerca sembla consolidar-se cada cop més, sobretot si hi incloem els estudis sobre política de salut. Els estudis de sociologia criminal han trobat un cert conreu (estudis de victimització) i també els de penologia, però sorprenentment per a una branca tan lligada a la seguretat ciutadana i a la justícia no aconsegueixen tota l'atenció que mereixen. Els temes de política social formen un terreny emparentat, certament, amb els estudis de *ciutadania*, que apleguen la recerca dels drets polítics i socials, així com les activitats comunitàries o altruistes dels ciutadans, que captiven l'atenció d'un bon nombre de sociòlegs. Aquests participen activament en els debats sobre les relacions entre el sector públic i el privat.

L'interès per aquests temes, així com la preocupació per la dinàmica de la *societat civil*, ha desplaçat en bona mesura el que s'entenia (als anys setanta i vuitanta) pel *corporativisme* o el *neocorporativisme*; això no vol dir que no continuïn els estudis lligats a aquesta temàtica, com són els que es fan sobre *agents socials* col·lectius (sindicats, patronal), sovint des de la perspectiva de la *sociologia industrial* o del treball, i la de les *relacions laborals*. Cal assenyalar també els estudis sindicals i de classe obrera i els elaborats sobre interessos, organitzacions patronals o altres sectors.

Les polítiques sanitàries, de serveis socials i d'educació, així com les relacions entre el sistema d'ensenyament i la inserció en el món laboral de les noves generacions són, potser, els àmbits amb un desenvolupament més gran. S'han unit a l'interès recent per la pobresa i les rendes mínimes d'inserció. Aquests camps de recerca —que inclouen els estudis de polítiques d'habitatge— es nodreixen sovint d'encàrrecs institucionals que fomenten el creixement de la sociologia aplicada a Catalunya.

c) *Les migracions*. Han estat objecte d'atenció sociològica més enllà de la demografia (disciplina en algun sentit afí a la sociologia, i ben representada pel Centre d'Estudis Demogràfics) a causa del pes en el teixit social català. Un obra pionera de 1962 n'encetà l'interès, que es mantingué durant els anys setanta i vuitanta. Avui aquesta línia ha estat redefinida en termes de *multiculturalisme* per adaptar-se al nou caire de la immigració procedent d'altres continents, amb trets ètnics força diferents dels propis.

d) *La sociolingüística*. La forta embranzida amb què engegà la *sociolingüística* catalana (tant al Principat com al País Valencià) als anys seixanta, en què era a més conreada com a sociologia del llenguatge, ha estat seguida per estudis importants (Badia i Margarit, *La llengua dels barcelonins*) cada vegada més des d'un angle més lingüístic que no pas sociològic, si se'ns permet de filar potser massa prim. Tanmateix, estudis recents sobre conflictes, desplaçaments i dinàmiques entre el català i el castellà (1996) han reprès la tradició sociològica inicial.

e) *La sociologia de la cultura*. Ha substituït l'interès inicial per la sociologia de la ideologia. Algunes obres, com ara *La cultura catalana: el sagrat i el profà* (1996), poden servir de guia per copsar una gran part del que s'ha fet en aquest terreny. Comencen a aparèixer estudis específics de sociologia cultural (sobre músics compositors i sobre escriptors i editors) que enriqueixen un camp que necessita desenvolupar-se, ateses les característiques del país. El catàleg de professions de la cultura (Institut Català de Noves Professions, 1997) és un pas en l'acumulació de dades. Dins la sociologia de la cultura, la de la *religió* ja fa un quant temps que es conrea, i disposa d'un petit nombre d'investigadors de qualitat.

f) *La sociologia del gènere*. Ha trobat un ressò important entre les sociòlogues i els sociòlegs catalans, especialment a la UAB. Algunes sociòlogues han conreat també altres camps, com la *sociologia de l'educació*, amb el qual han ampliat la perspectiva. Hi ha estudis notables sobre la vida quotidiana de les dones i els efectes sobre ella de les polítiques socials i laborals. Algun estudi anterior (sobre prostitució de carrer) ha romàs sense continuació, com una fita aïllada.

g) *La sociologia del treball i la sociologia laboral*. S'han decantat recentment cap a l'estudi dels mercats laborals, basats en observatoris locals, l'aparició de noves ocupacions i professions o les sortides al mercat laboral segons els nivells educatius. Per exemple podem esmentar la Fundació CIREM, que ofereix d'una manera constant estudis de qualitat, que han esdevingut imprescindibles, o la recerca a la UAB, per conèixer la realitat laboral i industrial catalana.

h) *La sociologia ambiental*. Les transformacions del món contemporani i l'aplicació d'innovacions tècniques han obert noves línies de recerca abans poc o gens estudiades. L'estudi *The Rise of the Network Society* (1976), elaborat per un dels iniciadors de la sociologia urbana, n'és un bon exemple. La sociologia ambiental (amb recerques, per exemple, a l'IESA, algunes ja publicades) comença a trobar recercadors i participació en programes europeus.

i) *La sociologia política*. No és només practicada pels politòlegs. Hi ha hagut bastants casos —no sempre esporàdics— de col·laboració amb sociòlegs en els terrenys de la governabilitat, el corporativisme, la sociologia electoral i els estudis de democràcia. Un aspecte de la sociologia política que també ho és alhora de la cultura és l'estudi del *nacionalisme*. Els treballs en aquest terreny són abundants i cada cop més refinats des del punt de vista teòric (vegeu els llibres *The God of Modernity* i *Nationalisms*, ambdós de 1996, amb autors catalans). La recerca sobre nacionalisme català actual fou encetada amb la transició democràtica amb tot un reguitzell d'estudis.

j) *La societat catalana*. L'estudi general i integrat de la societat catalana ha aconseguit finalment superar l'estadi de les especulacions assagístiques mercès a la iniciativa de l'Institut d'Estadística de Catalunya. Està en curs un projecte ampli, que compta amb la col·laboració d'un gran nombre de científics socials catalans de molts àmbits, basat en dades d'aquest Institut.

k) *La teoria sociològica*. Ha estat una activitat important dins la comunitat dels sociòlegs catalans. No és adient ara d'explorar els enfocaments principals que la caracteritzen, però val a dir que ha cobert camps molt diversos, amb una participació sovint (però potser no prou sovint) força digna a l'estranger. Alguns dels temes explorats han estat: la història del pensament sociològic, el corporativisme, l'anàlisi general de la societat civil, la teoria de la societat massa, la governabilitat, l'altruisme social, la metodologia de les ciències socials, la teoria de la tria racional, la lògica situacional i la teoria sociològica de la democràcia. Des de la teoria general de la modernització fins a la teoria dels moviments socials urbans es pot dir que el ventall de reflexions teòriques ha estat prou ampli, tot i que avui es percep una certa davallada en l'elaboració de teoria i una dependència continuada de l'exterior.

5.3. Les àrees de promoció sociològica

No és pas fàcil d'indicar quines haurien de ser les àrees de promoció sociològica més adients que caldria que tingués en compte la política científica catalana. La mateixa diversificació i l'enriquiment gradual de la sociologia al país fan difícil la tasca. Tanmateix, es poden recomanar les següents, les quals responen més a les necessitats epistemològiques (científiques) de la disciplina que no pas al marc institucional i acadèmic, que sovint determina quina mena de recerca es duu a terme.

a) La *teoria sociològica* hauria de millorar encara el rigor conceptual i ajudar a superar la manca de perspectiva amb què es realitzen molts projectes a Catalunya, que pateixen d'un excés de positivisme *ad hoc*, sense gaire refinament. La proposta d'incloure la teoria dins el finançament i el subministrament de recursos pot semblar sorprenent. Tanmateix, el baix cost de l'operació i el fet que en altres països els aspectes teòrics, epistemològics i metodològics es tinguin en compte, ens haurien de fer pensar. Aquest mateix Report ha constatat que la millora teòrica d'altres disciplines —l'antropologia i la comunicació— és necessària. Els responsables de política de recerca, doncs, haurien de considerar la possibilitat de tenir en compte aquesta recomanació.

b) Caldria establir una *escola d'estiu* de sociologia i ciències socials semblant a l'existent —amb gran èxit internacional— a Anglaterra, sota el patrocini del Comissionat de Recerca i Universitats o d'abast interuniversitari, que fes èmfasi en tècniques de recerca (estadística, *surveys*, enquestes, mètodes qualitius, etc.) i que aplegués estudiants graduats i professors joves, per millorar la competència professional de la comunitat sociològica i la dels camps afins.

c) Cal consolidar camps nous d'importància creixent, com ara la sociologia de les telecomunicacions, la mediàtica, la cultural i l'econòmica.

d) Cal reforçar aquells camps (sociologia de les migracions, del treball i dels grups d'interès) que tenen una certa, i de vegades sòlida, tradició a Catalunya. En sociologia, a Catalunya, mai no es pot dir que un tema «ja s'ha fet» o ha quedat tancat.

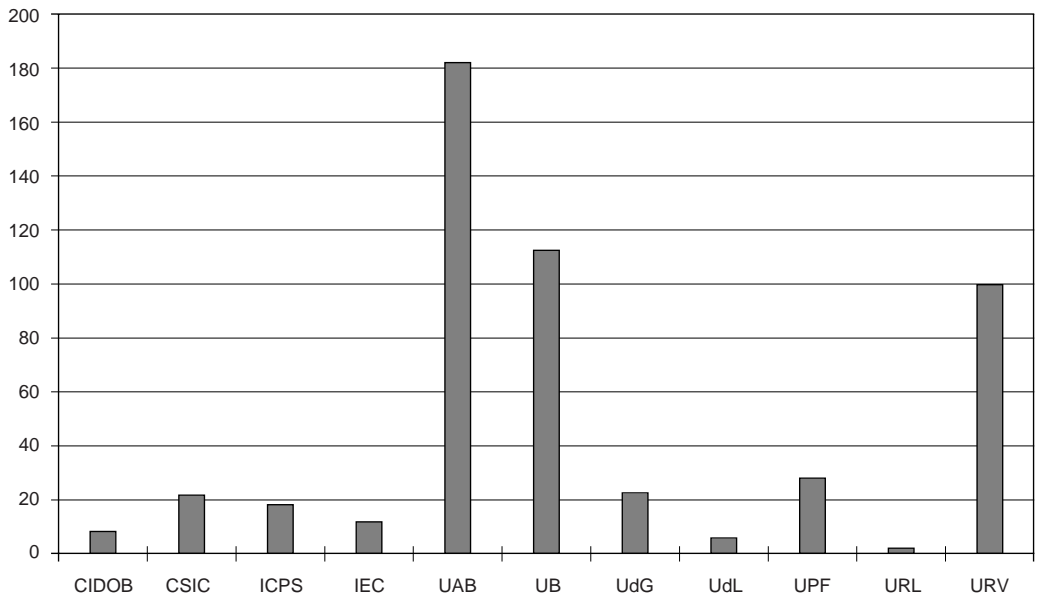
6. Cloenda

Les ciències socials són «febles» pel que fa a la solidesa dels resultats comparades amb les «dures», o de la natura. I també pel que fa a l'aplicació: per bé que els diagnòstics científicosocials siguin correctes, el filtre polític i ideològic a què són sotmeses a l'hora de transformar-se en política social, per exemple, és massa potent a tot arreu. Nogensmenys, tota inversió en ciència social produeix resultats notables: en tot cas millora i augmenta el nivell del discurs públic sobre els problemes de les nostres societats. Les autoritats no haurien d'oblidar que la inversió en recerca en ciències humanes i socials a Catalunya és molt minsa. Diríem que és alarmantment reduïda. No és una opinió personal, és un fet indiscutible. Proporcionalment, els resultats de la feina dels científics socials són molt més considerables que no pas els d'altres disciplines, atesa la inversió econòmica. Amb una voluntat política i acadèmica mínima Catalunya pot assolir un nivell molt respectable de qualitat en ciència social. Els recursos humans, ara, hi són; els acadèmics, també. Les possibilitats de recerca, però, són molt restringides. El que mereix, creiem, la mena de cultura científica que la dignitat del nostre país demana és un suport més fort i decidit a la recerca en ciències socials a Catalunya.

Fons públics de recerca concedits a centres d'estudi en ciències socials a Catalunya en el període 1990-1995* Mostra indicativa

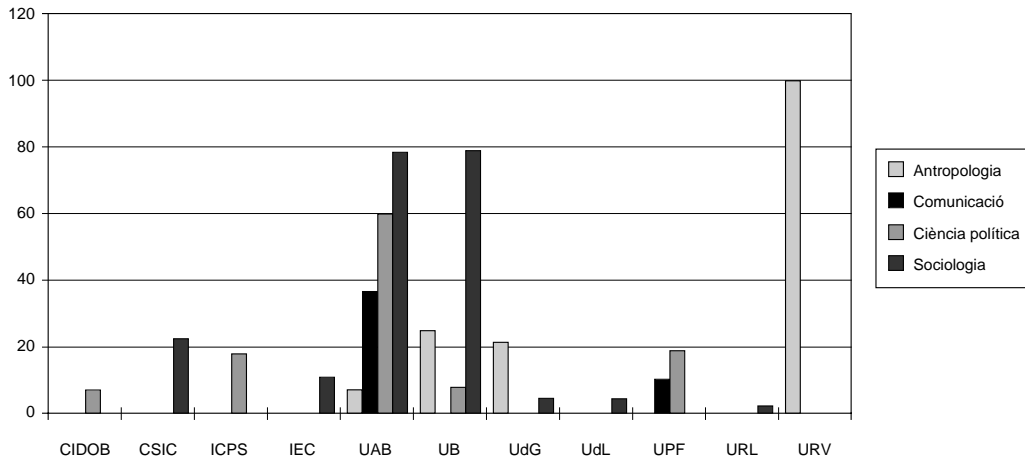
Les dades recollides són solament indicatives, no exhaustives, de les quantitats concedides per les institucions públiques que s'esmenten en els gràfics. Com es pot veure, les xifres són molt modestes, la qual cosa és un reflex fidel de les observacions assenyalades en el nostre Report sobre la greu mancança d'inversions en la recerca de ciències socials, tret de l'economia. Cal tenir en compte que també hi ha finançament de recerca, de caràcter individual o de grup, que és molt difícil de comptabilitzar, la qual cosa augmentaria, marginalment, algunes de les quantitats esmentades; però, de fet, aquest finançament no és significativament substancial per canviar el judici que es pugui fer sobre la situació global de les ciències socials a Catalunya. A més a més, cal dir que els fons assignats als projectes de recerca són, en termes generals, molt minsos i que en molts casos no permeten recerques de gran abast i interès per al país. Cal concloure que la recerca en ciències socials continua mancada d'una massa crítica de finançament que la pugui posar en condicions acceptables.

Despesa global per institucions (1990-1995)
(en milions de pessetes)

* Agraïm a la Sra. Montserrat Traveria, de l'Institut d'Estudis Catalans, la tasca de recopilació de les dades presentades.

Despesa per institucions i àrees de coneixement (1990-1995) (en milions de pessetes)

Despesa global per àrees de coneixement (1990-1995) (en milions de pessetes)

